

ДІАЛЕКТИКА МОНОПОЛІЇ ТА КОНКУРЕНЦІЇ У ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОМУ ОНОВЛЕННІ СУСПІЛЬСТВА

*Ю. В. Дубей, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка»,
yuliya.dubey@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3415-3470*

Методологія дослідження. При виконанні дослідження було використано методи аналізу й синтезу – для з'ясування взаємозв'язку між техніко-технологічним розвитком та домінуючим типом ринкової структури; логіко-історичний аналіз – для виокремлення теоретико-методологічних підходів, у межах яких здійснювались дослідження діалектики монополії й конкуренції; метод загального й особливого – при визначенні специфіки поглядів Т. Веблена, Й. Шумпетера та Дж. К. Гелбрейта на основних суб'єктів техніко-технологічного розвитку суспільства.

Результати. У статті проаналізовано взаємозв'язок між техніко-технологічним розвитком суспільства та домінуючим типом ринкової структури. На основі дослідження теоретико-методологічних підходів, реалізованих у працях таких представників інституціональної теорії, як: Т. Веблен, Й. Шумпетер та Дж. К. Гелбрейт виокремлено етапи еволюції організаційно-правового устрою підприємницьких структур, що виступають провідниками науково-технічного прогресу. Продемонстровано несумісність досконалої конкуренції з мотивацією фірм до впровадження новацій. Охарактеризовано форми реалізації ринкової влади, які сприяють інноваційній діяльності фірм. Простежено еволюцію організації основних суб'єктів техніко-технологічного розвитку та виокремлено такі її етапи, як: вільне підприємництво, крупне підприємство з ринковою владою, зріла корпорація, транснаціональна корпорація.

Новизна. Встановлено суперечливий характер взаємозв'язку між техніко-технологічним розвитком і монополією, який, з одного боку, сприяє технічному прогресу, а з іншого – гальмує його. Показано, що він мав місце на стадії домінування конкурентної боротьби, яка розгорталася між виробниками продукції за кращі умови ведення бізнесу і найбільш прибутковій сфері прикладення капіталу. З'ясовано, що в сучасних умовах, коли змінилася сама конкуренція і стала вестись не з боку виробників, а з боку продукту, який вони постачають на ринок, транснаціональні компанії сприяють продукуванню новацій та їхньому впровадженню у виробництво.

Практична значущість. Результати дослідження мають теоретичну і практичну цінність, оскільки дозволяють врахувати нову роль корпорацій у техніко-технологічному розвитку суспільства та прогнозувати інноваційну динаміку національної та світової економіки.

Ключові слова: техніко-технологічний розвиток, інноваційна фірма, підприємець-новатор, крупне виробництво, зріла корпорація, транснаціональна корпорація.

Постановка проблеми. Традиційно монополія розглядається переважно як негативне явище. Ключовою тезою в економічній теорії є твердження, що монополія веде до гальмування науково-технічного прогресу. Ця тенденція пояснюється тим, що посла-

бивши натиск конкуренції, монополія створює економічні передумови для стримування запровадження у виробництво технічних новинок, сповільнення інновацій. Монопольне становище і вигоди, що з нього випливають, дозволяють фірмі з ринковою владою не

надто перейматися постійним вдосконаленням виробництва, оскільки максимізація прибутку здійснюється нею більшою мірою за рахунок скорочення обсягу виробництва і підвищення цін. Тому ті ефекти, що зазвичай досягаються шляхом раціоналізації, монополія може досягти значно «дешевше» – використовуючи свою привілейовану позицію.

При цьому, визнаючи одним із негативних наслідків для суспільства ці особливості функціонування монополій, завжди зазначається, що це зовсім не означає зупинку науково-технічного прогресу. «В сучасному світі й монополіям не забезпечується спокійне життя, їм постійно доводиться вступати у конкурентну боротьбу, захищаючи свої позиції. Це змушує шукати шляхи зниження витрат виробництва, у тому числі й через удосконалення техніки та технології. Але сама можливість уникнути конкуренції, щоденної гонитви за лідерством у науково-технічному прогресі використовується тільки у зручних ситуаціях і приводить до уповільнення економічного розвитку» [1, с.190]. Тому загальноприйнятим є розуміння неоднозначності впливу монополії на розвиток науки і техніки: досягнувши монопольного становища підприємство повільно реагує на вимоги науково-технічного прогресу до того часу, доки не відчує загрози втрати своїх монопольних позицій. Така загроза в сучасних умовах часто пов'язується із посиленням глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку, коли потужна національна монополія зустрічається з аналогічним суперником з іншої країни. Як вважається, саме поглиблення процесів інтернаціоналізації господарського життя створює об'єктивні умови для посилення науково-технічного суперництва, стимулює розвиток науково-дослідних робіт і зростання продуктивних сил суспільства.

Однак не все так однозначно. Реалії свідчать, що потужні транснаціональні корпорації через реалізацію стратегій диверсифікації у межах світового господарства монополізують певні галузі виробництва окремих країн і, по суті, усувають своїх конкурентів на світових ринках. Однак при цьому саме ці організаційні структури утримують першість

серед найпотужніших інноваційних компаній світу. Отже, діалектика монополії і конкуренції все ще потребує подальших наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень вітчизняних науковців з даної проблематики можна виокремити праці Д. Г. Лук'яненка [2], Г. М. Філюк [3], І. І. Берестенко [4], А. В. Кілічавого [5], присвячені виявленню специфіки взаємодії конкуренції і монополії в сучасному світі. Техніко-технологічний розвиток суспільства і мотивація фірм до інноваційної діяльності перебувають у центрі уваги Ю. І. Пилипенка, який досліджує інновації у якості складових технологічної структури національної економіки [6]. Інституціональні аспекти соціально-економічного розвитку та технічного прогресу притаманні роботам Г. М. Пилипенка, Н. І. Литвиненко та Е. Прушківської [7–8]. Соціально-економічні наслідки монополізму представлені, зокрема, у дослідженнях Л. М. Хоменко та О. М. Борисенко [9].

Формулювання мети статті. Метою даної статті є з'ясування характеру взаємозв'язку між техніко-технологічним розвитком і монополістичними тенденціями, що притаманні сучасному етапу еволюції суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характер взаємодії конкуренції та монополії не розглядався в економічній науці як поняття усталене. Досліджуючи теоретико-методологічні підходи, реалізовані фундаторами інституціональної теорії Т. Вебленом, Й. Шумпетером та Дж. К. Гелбрейтом щодо даної проблематики, можна прослідкувати певну еволюцію уявлень про діалектику монополії та конкуренції. Найбільш розповсюдженим в роботах, присвячених ролі різних типів організаційних структур у реалізації здобутків технічного прогресу, є тенденція пов'язувати з останнім крупну фірму і, як правило, таку, що володіє ринковою владою.

Таке бачення представлено Т. Вебленом в роботі «Теорія ділового підприємства» (1904), в якій послідовно доводиться теза про те, що саме технічні винаходи, викликані до життя працівниками науки, потребують розширення масштабів фірм, яке, однак, не завжди підтримується їх власниками. Ведучи

мову про розвиток машинної індустрії, Т. Веблен зазначає, що кроки бізнесмена сприяти економії від масштабу виробництва носять чисто механічний характер. Вони є відображенням самого факту існування машинної індустрії. «Сприятливі умови для концентрації промисловості на вказаній основі, – вказує вчений, – формуються не бізнесменами. Вони пов'язані з рівнем «виробничої майстерності» і є результатом праці осіб, зайнятих у виробництві, а не в бізнесі. Винахідники, інженери, спеціалісти – можна як загодно назвати клас працівників розумової праці, який пов'язаний із розвитком машинної індустрії, – прокладають дорогу тим, хто працює у сфері фінансових операцій, створюючи для них сприятливі можливості економії від масштабу і демонструючи інші переваги... Бізнесмен не вникає в роботу з удосконалення механізованих процесів і об'єднання наявних засобів на нові або більш значимі види використання. Цим займаються ті, хто проектує механізовані процеси і здійснює нагляд за їхнім функціонуванням. Люди, що працюють в промисловості, спочатку мають створити технічні можливості для запровадження цих нових ефективних методів і взаємозв'язків, перш ніж бізнесмен оцінить шанси на успіх. В період між прийняттям рішення про доцільність таких удосконалень і ефективним завершенням об'єднання відповідних виробничих процесів бізнесмен гальмує індустріальний прогрес» [10, с. 34–41].

Такі рішення приймаються бізнесом упродовж певного періоду, який, власне, й визначає динаміку техніко-технологічного розвитку суспільства: чим довшим є проміжок часу щодо запровадження удосконалень, тим більше уповільнюються темпи технічного прогресу. Головним фактором, який здійснює вплив на прийняття рішень, є, на думку Т. Веблена, ринкова влада економічного суб'єкта. «Бізнесмену недостатньо просто бачити шанс підвищення ефективності за рахунок ефекту економії від масштабу або якоїсь нової комбінації виробничих процесів, – стверджує Т. Веблен. Природа його мотивації пов'язана із фінансовими міркуваннями і стимулом для нього є фінансовий дохід, який він вилучає із підприємства. Тому метою

його діяльності є не тільки оптимальна концентрація виробництва, тобто експлуатаційна надійність, а те, як її реалізувати в такій конфігурації прав власності, щоб отримати максимально можливий прибуток. Тому головним об'єктом його зусиль є не підтримання постійного рівня ефективності промислового обладнання, а тимчасовий вплив на стан ринку» [10, с.35].

Отже, за словами Т. Веблена, бізнесмену необхідно «винайти» такий варіант концентрації виробництва, який поставить його в найбільш сприятливе становище з точки зору власних інтересів. Тому він діє як на користь, так і всупереч новій, більш ефективній організації. В періоди падіння цін, що викликані технічними удосконаленнями, важливим є відновлення прийнятної норми прибутку, що на практиці означає доведення цін до такого рівня, за якого можна здійснити прийнятну капіталізацію. Це досягається шляхом об'єднання підприємств і укладання угод щодо регулювання цін та обсягів випуску. А це, як правило, веде до монополізації. «З наведених вище міркувань, – робить висновок Т. Веблен, – стає зрозумілим, що управління промисловістю в режимі конкуренції несумісне із затяжним процвітаням, коли розвиток машинного виробництва досягає висот ефективності. Подальший технічний прогрес покликаний продемонструвати недоцільність конкуренції у сфері бізнесу» [10, с.194].

Ця ж ідея притаманна шумпетеріанському напрямку досліджень, однак, дещо в іншому звучанні. Як відомо, Й. Шумпетер в «Теорії економічного розвитку» (1911) вперше пов'язав технічний прогрес з новими комбінаціями факторів виробництва (сучасною мовою – інноваціями), які реалізуються новою категорією бізнесменів – підприємцями-новаторами. Останні, завдяки таким унікальним якостям своєї особистості, як прагнення влади, що походить із потреби в самореалізації, воля до перемоги – бажання боротьби і досягнення успіху заради самого успіху, радість творчості, розривають звичний хід розвитку і виходить за межі відомого. Тому власне технічні відкриття (винаходи) слугують тільки потенціалом для розвитку. Реально його забезпечує підприємець, який у

силу своєї унікальної психології починає змінювати комбінацію факторів виробництва, вдосконалює їх, спрямовує до нової комбінації, яка повинна забезпечити як більш кращі умови його діяльності, так і реалізацію його внутрішніх мотивів.

Однак, вже в роботі «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1968) у фокусі Й. Шумпетера знаходиться вже не індивідуальний підприємець-новатор, а корпоративний капітал як система, в якій дух підприємництва хоча й існує, але поступово зазнає занепаду. «Ми бачимо, що сучасний бізнесмен, чи то підприємець, чи то директор-розпорядник, належить, як правило, до виконавців. У силу логіки положення, яке він займає, його психологія починає набувати рис, що характерні для чиновників... його воля до боротьби за виживання вже не та, та й не може бути такою, якою володіла людина, знайома з тим, що таке власність і особиста відповідальність у первинному значенні цих термінів» [11, с.540].

Й. Шумпетер представляє сучасну йому економіку як потік нововведень, виникнення нових форм і подальшого їх відмирання. Впровадження нового підриває звичний перебіг відтворювального процесу, робить неможливим використання старих методів виробництва, знецінює морально застаріле обладнання, обумовлюючи тим самим «творче руйнування» старих способів виробництва і забезпечуючи рух вперед, технічний прогрес економіки.

Розвиваючи ці ідеї щодо динамічного розвитку капіталістичної економіки, Й. Шумпетер приходять висновку, що досконала конкуренція несумісна з технологічними нововведеннями. Якщо на ранніх порах існування машинної індустрії техніка й технологія дозволяли фірмам знизити витрати виробництва і за рахунок цього отримати перевагу над суперником при зміні ринкової кон'юнктури і, особливо, при різкому падінні цін, то в нових умовах, що визначаються інноваціями, техніко-технологічні фактори відіграють дещо іншу роль.

«У центрі уваги економістів, – пише Й. Шумпетер, – все ще знаходиться конкуренція, яка відбувається в межах незмінних методів виробництва й організаційних форм. Однак... переважаючого значення набуває

інша конкуренція, заснована на відкритті нового товару, нової технології, нового джерела сировини, нового типу організації (наприклад, найбільших фірм). Ця конкуренція забезпечує рішуче зниження витрат або підвищення якості, вона загрожує існуючим фірмам не просто незначним скороченням прибутків і випуску, а повним банкрутством. За своїми наслідками така конкуренція має таке відношення до традиційної, як бомбардування до виламування дверей» [11, с.462].

Цей новий тип конкуренції докорінно змінює оцінку соціально-економічних наслідків монопольної влади. Якщо за умов стаціонарного стану суспільства або його повільного збалансованого зростання, де ринкова влада дозволяла максимізувати прибутки за рахунок підвищення цін і виступала одним із способів нагромадження засобів для додаткового інвестування, а отже, визнавалась хижацькою, то в умовах «творчого руйнування» її роль є принципово іншою. Обмежувальна стратегія монополій за нових умов дозволяє стабілізувати економічний розвиток. Перш за все, в умовах нестабільності, яка виникає внаслідок появи нових товарів або технологій, патенти, збереження технологічної таємниці, укладання довгострокових угод, слугують своєрідним засобом страхування бізнесу й убезпечення його інвестицій.

Як відомо, будь-який підприємець зацікавлений у збереженні інвестованого капіталу. І це, на перший погляд, протидіє удосконаленням, оскільки в умовах появи новацій старі виробничі потужності, з якими вони конкурують, мають бути або пристосовані до нових умов, або знищені. Це вимагає додаткових витрат. Однак в галузях, де немає досконалої конкуренції, крупні концерни «можуть потягатися з самим прогресом».

Утримуючи тимчасову монополію на новинку, вони досягають значних переваг над своїми суперниками. Справа в тому, що фірми намагаються максимізувати поточну чисту цінність сукупних активів, що дорівнює дисконтованій цінності очікуваних від них чистих доходів. Отже, вони завжди впровадять новий метод виробництва, якщо він, як передбачалося, забезпечить більший потік майбутніх доходів на одиницю майбутніх

вкладень у порівнянні з тим методом, який використовувався раніше. [11, с.475].

Таким чином, – робить висновок Й. Шумпетер, – у підприємницькому прибутку, який отримує успішний новатор, міститься або може міститися елемент монопольного доходу. Однак кількісне значення цього елемента, його тимчасовий характер і специфічна функція заставляють виділити його в особливий клас. Основна цінність, яку являє для концерну позиція єдиного продавця, що забезпечується патентом або монополістичною стратегією, пов'язана не тільки з тим, що концерн тимчасово отримує можливість вести себе як монополіст, скільки в тому, що ці умови страхують його від можливої дезорганізації ринку і дозволяють застосовувати довгострокове планування [11, с. 480–481].

Отже, крупна є учасником процесу «творчого руйнування» – динамічної конкуренції, пов'язаної з впровадженням нових комбінацій і тому, на думку Й. Шумпетера, «ми повинні примиритися з крупним підприємством як з неминучим злом, що невіддільне від економічного прогресу. Ми маємо визнати, що крупне підприємство стало потужним двигуном цього прогресу і в особливості довготермінового нарощування обсягів виробництва не тільки всупереч, але й завдяки тій стратегії, яка в кожному індивідуальному випадку і в кожен даний момент часу виглядає обмежувальною» [11, с.484].

Ідея про позитивний вплив крупних підприємств на техніко-технологічний розвиток була підтримана учнем Й. Шумпетера по Гарвардському університету – Дж. К. Гелбрейтом. Досліджуючи нові тенденції у розвитку суспільства, Дж. К. Гелбрейт відзначає, що реалізація індивідуальної підприємницької функції була можлива лише при таких техніці й технології, які не відзначалися складністю. Передова техніка, потреба в масштабних інвестиційних вкладеннях і всебічному плануванні виводять на передній план крупне підприємство, яке здатне стати реальним провідником технічного прогресу.

«Таким чином, справа, створена підприємцем, невблаганно виходила потім із під його контролю. Він був здатен цю справу започаткувати. І протягом певного часу він був здатен на неї впливати. Однак, щоб слугувати тим цілям, заради яких вона була

створена, творіння підприємця стало вимагати, щоб на його місце прийшли інші. Управляти справою, яку створив підприємець, в кінцевому рахунку могла лише група людей, кожен із яких володів спеціальними знаннями» [12, с.98].

Отже, шумпетеріанський підприємець-новатор, який поєднував в собі власність на капітал зі здатністю організувати інші фактори виробництва та впроваджувати новачі, відходить у минуле. Йому на зміну приходять не просто крупне підприємство, а зріла корпорація, яка підпорядковується вимогам сучасної техніки й планування, в якій функція власності на капітал відділяється від функції контролю над підприємством. За таких умов замість підприємця рушійною силою стає адміністрація, серед представників якої виокремлюється невелика група людей, яка безпосередньо працює з інформацією для прийняття групових рішень і володіє для цього спеціальними знаннями та здібностями. Цю групу вчений називає техноструктурою і визначає її як «апарат для поєднання й аналізу інформації, яка надається безліччю людей з тим, щоб прийти до рішення, яке виходить з за межі компетентності кожного окремо» [12, с.88].

З появою техноструктури змінюється й мотивація корпорацій до технічних удосконалень. З одного боку, зберігається їхнє прагнення за рахунок удосконалення виробничого або інших процесів знизити витрати виробництва і завдяки цьому встановлювати такі ціни, які будуть стимулювати більший обсяг продажу і сприяти зростанню. Однак з іншого боку, з'являється ще одне принципово нове прагнення, яке безпосередньо реалізує техноструктура. Це прагнення пов'язане з її бажанням утримати владу в корпорації та забезпечити собі стабільність.

Дж. К. Гелбрейт відкриває той факт, що єдиним фактором, який важко піддається контролю техноструктури, виступає робоча сила. Оскільки технічний прогрес завжди приводить до заміни праці капіталом, то техноструктурі значно легше контролювати техніку, ніж робочу силу. Ціни на машини й обладнання значно легше підлягають передбаченню, ніж витрати на заробітну плату. «Машини, після того, як їх встановили, страйків

не оголошують. Таким чином витрати капіталу і результати його діяльності відзначаються значно більшою стабільністю й надійністю, ніж витрати на робочу силу і результати її функціонування. Відповідно, технічний прогрес і підпорядковане йому витіснення праці капіталом підвищує доходність фірми і завдяки цьому слугує захисним цілям техноструктури. Практично це означає, що для сучасної корпорації питання щодо машин, які понижують витрати праці, є аж ніяк не фінансовим питанням» [12, с.464].

В сучасних умовах головним суб'єктом техніко-технологічного розвитку стає транснаціональна компанія. Остання набуває нового типу, перетворюючись на глобальну монополію, яка завдяки внутрішньому зростанню та дії механізмів злиттів і поглинань зосереджує в своїх руках всезростаючі масштаби глобального виробництва, колосальні активи та матеріально-сировинний ресурс, найчисленнішу армію високоосвіченої та кваліфікованої робочої сили, передову наукомістку техніку та інноваційні технології, а також володіє сотнями тисяч дрібних і середніх підприємств та підкоряє дрібнотоварну власність через систему монопольних цін.

На сьогодні монополізація капіталу і виробництва досягла свого найвищого рівня, охопивши практично всі країни світу та всі фази суспільного відтворення на галузевому й територіально-регіональному рівнях. Саме глобальні корпорації, як ключові гравці світового ринку, перетворилися сьогодні у найбільших продуцентів високотехнологічних виробів і наукомісткої продукції та сконцентрували у своїх руках практично всі інноваційні галузі глобального виробництва. Володіючи колосальним виробничим та фінансовим ресурсом, ці структури мають змогу здійснювати великомасштабне фінансування НДДКР та їх матеріально-технічне забезпечення через внутрішнє нагромадження капіталу, наймати висококваліфікований персонал та готувати власні кадри, а також завдяки реалізації стратегій науково-технологічного обміну зміцнювати свої позиції як світових науково-технологічних лідерів. [2, с.142].

При цьому слід зауважити, що спонукає глобальні корпорації до інноваційності

конкурентна боротьба, що кардинальним чином змінила свою природу. На передній план виходить боротьба не за кращі умови реалізації й збуту продукції, а за новий товар, який приверне увагу покупця. Тому інноваційність стає невід'ємною складовою діяльності компаній, оскільки дозволяє їм утримувати свої панівні позиції. Як зазначається у доповіді ЮНЕСКО про науку, найбільш розповсюдженими у світі є саме продуктові інновації. Відповідно до огляду компаній 2013 р. продуктові інновації були найбільш поширеною формою інновацій в 11 країнах з високим рівнем доходів, а процесні інновації – в 12 країнах з високим рівнем доходів. У Німеччині приблизно половина компаній впроваджує продуктові інновації, і майже стільки ж – маркетингові (48%) й організаційні (46%) інновації; подібна ситуація спостерігається і в Канаді [13, с.60].

При цьому чітко простежується тенденція до прагнення компаній утримувати інвестиції в знання всередині своєї країни. Наприклад, НДДКР та інші форми інвестицій, пов'язаних із знаннями, набагато менше схильні до глобалізації, ніж інші форми інвестицій. І хоча транснаціональні компанії часто розміщують за кордоном своє виробництво або сервісні підрозділи, вони з меншою зацікавленістю роблять те ж саме у разі інвестицій в знання [13, с.62]. А це породжує глобальну нерівномірність техніко-технологічного розвитку.

Висновки. Таким чином, у теоретико-методологічних підходах, реалізованих фундаторами інституціональної теорії Т. Вебленом, Й. Шумпетером та Дж. К. Гелбрейтом, ми простежуємо поступову еволюцію поглядів щодо суб'єктів техніко-технологічного розвитку та їхнього ринкового положення. Така еволюція може бути умовно представлена трьома етапами: поява індивідуального підприємця-новатора, який запроваджує нові комбінації виходячи із своєї особливої психології; домінування крупного підприємства, яке за рахунок ефекту масштабу або тимчасової монополії на новинку здатне створити бар'єри для входу в галузь і запровадити у виробничий процес технічні удосконалення з метою максимізації прибутку; утвердження зрілої корпорації, в якій мотивація до техніч-

ного прогресу пов'язана не тільки з очікуваною прибутковістю, але й із збереженням влади техноструктури; транснаціональна корпорація, яка через диверсифікацію в глобальному просторі отримує високий потенціал ринкової влади і, замикаючи в собі ланцюг наука-винаходи-виробництво, максимізує глобальну інноваційну ренту. Всі ці етапи демонструють нам суперечливе поєднання конкуренції й монополії.

Література

1. Основи економічної теорії: підручник / За ред. С. В. Мочерного. – Тернопіль : АТ «Тарнекс», 1993. – 688 с.
2. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / за заг. ред Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2010. – 334 с.
3. Филюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: монографія / Г. М. Филюк – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
4. Берестенко І. І. Проблеми монополізації у сучасному світі / І. І. Берестенко // Управління розвитком. – №19(159). – 2013. – С. 50–53.
5. Келічавий А. В. Монополія в системі конкурентних відносин / А. В. Келічавий // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України Випуск 1(117) – С. 93–96. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20161\(117\)/sep20161\(117\)_093_KelichavyuA.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20161(117)/sep20161(117)_093_KelichavyuA.pdf)
6. Пилипенко Ю. І. Механізми інноваційної мотивації та їх специфіка в умовах України / Ю. І. Пилипенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – №1. – 2003. – С. 16–20.
7. Пилипенко Ю. І. Інституціональні інновації як фактор інноваційного розвитку національної економіки / Ю. І. Пилипенко, Г. М. Пилипенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – №2. – 2009. – С. 33–40.
8. Pylypenko Yu. Institutional components of socio-economic development / Yu. Pylypenko, N. Lytvynenko, O. Tryfonova, E. Prushkivska // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. – №3. – 2019. – P. 199–206.
9. Хоменко Л. М., Борисенко О. М. Соціально-економічні наслідки монополії / Л. М. Хоменко, О. М. Борисенко // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – Випуск 2(49). – 2008. – Частина 1. – С. 127–132.
10. Т. Веблен Т. Теория делового предприятия / Т. Веблен. – М. : Дело. – 2007. – 288 с.
11. Шумпетер, Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. / Й. Шумпетер – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.
12. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное. / Дж. К. Гелбрейт. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.
13. Доклад Юнеско о науке: на пути к 2030 году, ЮНЕСКО, 2016, 794. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235406_rus

References.

1. Mochernyy, S.V. (Ed). (1993). Osnovy ekonomichnoi teorii. Ternopil: AT «Tarneks».
2. Lukianenko, D.H., & Poruchnyk, A.M. (Ed.). (2010). Antytsyklichne rehuliuвання rynkovoї ekonomiky: hlobalizatsiyna perspektiva. Kyiv: KNEU.
3. Fyliuk, H.M. (2009). Kokurentsii i monopoliia v epokhu hlobalizatsii. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU imeni Franka.
4. Berestenko, I.I. (2013). Problemy monopolizatsii u suchasnomu sviti. Upravlinnia rozvytkom, 19(159), 50–53.
5. Kelichavyu, A. (2016). Monopoliia v v systemi konkurentnykh vidnosyn. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, Issue 1(117), 93-96. Retrieved from [http://ird.gov.ua/sep/sep20161\(117\)/sep20161\(117\)_093_KelichavyuA.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20161(117)/sep20161(117)_093_KelichavyuA.pdf)
6. Pylypenko, Yu.I. (2003). Mekhanizmy innovatsiynoi motyvatsii ta yikh spetsyfika v umovakh Ukrainy. Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, (1), 16-20.
7. Pylypenko, Yu.I., & Pylypenko, H.M. (2009). Instytutsionalni innovatsii yak faktor innovatsiynoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky. Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, (2). 33-40.
8. Pylypenko, Yu., Pylypenko, H., Lytvynenko, N, Tryfonova, O., & Prushkivska, E. (2019). Institutional components of socio-economic development. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, (3), 199-206. DOI: 10.29202/nvngu/2019-3/21
9. Khomenko, L.M., & Borisenko, O.M. (2008). Sotsialno-ekonomichni naslidky monopolii. Visnyk KDPU imeni Mykhayla Ostrohradskoho, Issue 2(49), Part 1, 127–132.
10. Veblen, T. (2007). Teoriya delovoho predpriyatiya. Moskva: Delo.
11. Shumpeter, Y. (2007). Teoriya ekonomicheskoho razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya. Moskva: Eksmo.
12. Gelbreit, Dzh. K. (2008). Novoe industrialnoe obshchestvo. Moskva: Eksmo.
13. Doklad Yunesko o nauke: na pyti k 2030 godu. (2016). Yunesko. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235406_rus

ДИАЛЕКТИКА МОНОПОЛИИ И КОНКУРЕНЦИИ В
ТЕХНИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ ОБНОВЛЕНИИ ОБЩЕСТВА*Ю. В. Дубей, к. э. н., доцент, НТУ «Днепровская политехника»*

Методология исследования. При выполнении исследования были использованы методы анализа и синтеза – для выяснения взаимосвязи между технико-технологическим развитием и доминирующим типом рыночной структуры; логико-исторический анализ – для выделения теоретико-методологических подходов, в рамках которых осуществлялись исследования диалектики монополии и конкуренции; метод общего и особенного – при определении специфики взглядов Т. Веблена, Й. Шумпетера и Дж. К. Гэлбрейта на основных субъектов технико-технологического развития общества.

Результаты. В статье проанализирована взаимосвязь между технико-технологическим развитием общества и доминирующим типом рыночной структуры. На основе исследования теоретико-методологических подходов, реализованных в трудах таких представителей институциональной теории, как Т. Веблен, Й. Шумпетер и Дж. К. Гэлбрейт выделены этапы эволюции организационно-правового устройства предпринимательских структур, которые выступают проводниками научно-технического прогресса. Продемонстрирована несовместимость совершенной конкуренции с мотивацией фирм к внедрению новаций. Охарактеризованы формы реализации рыночной власти, которые способствуют инновационной деятельности фирм. Прослежена эволюция организации основных субъектов технико-технологического развития и выделены такие ее этапы, как: свободное предпринимательство, крупное предприятие с рыночной властью, зрелая корпорация, транснациональная корпорация.

Новизна. Установлен противоречивый характер взаимосвязи между технико-технологическим развитием и монополией, которая, с одной стороны, способствует техническому прогрессу, а с другой – тормозит его. Показано, что он имел место на стадии доминирования конкурентной борьбы, которая разворачивалась между производителями продукции за лучшие условия ведения бизнеса и наиболее прибыльные сферы приложения капитала. Установлено, что в современных условиях, когда изменилась сама конкуренция и стала вестись не со стороны производителей, а со стороны продукта, который они поставляют на рынок, транснациональные компании способствуют продуцированию новаций и их внедрению в производство.

Практическая значимость. Результаты исследования имеют теоретическую и практическую ценность, поскольку позволяют учесть новую роль корпораций в технико-технологическом развитии общества и прогнозировать инновационную динамику национальной и мировой экономики.

Ключевые слова: технико-технологическое развитие, инновационная фирма, предприниматель-новатор, крупное производство, зрелая корпорация, транснациональная корпорация.

DIALECTICS OF MONOPOLY AND COMPETITION IN TECHNICAL
AND TECHNOLOGICAL RENEWAL OF SOCIETY*Yu. V. Dubiei, Ph. D (Econ.), Associate Professor,
Dnipro University of Technology*

Methods. In the research, the following methods were used: analysis and synthesis – to clarify the relationship between technical and technological development and the dominant type of market structure; logical-historical analysis – to identify theoretical and methodological approaches to study the dialectics of monopoly and competition; method of general and specific – in determining the specifics of the views of T. Veblen, J. Schumpeter and J. K. Galbraith on the main subjects of technical and technological development of society.

Results. The article analyzes the relationship between the technical and technological development of society and the dominant type of market structure. Based on the study of theoretical and methodological approaches implemented in the works of such representatives of institutional theory as T. Veblen, J. Schumpeter and J. K. Galbraith, there have been determined the stages of evolution

of the organizational and legal system of business structures – the leaders of scientific and technological progress. The incompatibility of perfect competition with the motivation of firms to implement innovations has been demonstrated. The forms of realization of the market power which promote innovative activity of firms are characterized. The evolution of the organization of the main subjects of technical and technological development is traced, and its following stages are singled out: free enterprise, large enterprise with market power, mature corporation, transnational corporation.

Novelty. The contradictory nature of the relationship between technical and technological development and monopoly has been established, which, on the one hand, contributes to technical progress and, on the other hand, inhibits it. It is shown that it took place at the stage of dominance of competition, which unfolded between producers for the best conditions for doing business and the most profitable areas of capital investment. It has been found that in modern conditions, when competition itself has changed and is not driven by manufacturers, but by the product they supply to the market, multinational companies promote the production of innovations and introduce them into production.

Practical value. The results of the study have theoretical and practical value, as they allow taking into account the new role of corporations in the technical and technological development of society and predicting the innovative dynamics of the national and world economy.

Keywords: technical and technological development, innovative firm, entrepreneur-innovator, large-scale production, mature corporation, transnational corporation.

Надійшла до редакції 16.09.2020 р.